

انديشگده حنان
حکمرانی نرم و فناوری های نوین

فرصت های همکاری اقتصادی میان ایران و افغانستان

الحمد لله
الرحمن الرحيم

فرصت های همکاری اقتصادی میان ایران و افغانستان

اندیشکده حنّان

پاییز ۱۴۰۱

انديشكده حنان
جمهوری اسلامی و اقتصادی ایران

عنوان: فرصت‌های همکاری اقتصادی میان ایران و افغانستان

پژوهشگر: امیرحسین صدیقی

طراح جلد: محمدرضا بیات

صفحه آرابی: مهرداد زمانی

چاپ: اول، پاییز ۱۴۰۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

آدرس: خیابان فلسطین جنوبی، پایین تراز خیابان جمهوری، کوچه انیس، پلاک ۱۲، واحد ۲

تلفن: ۰۲۱۶۶۱۷۷۰۴۹

کد پستی: ۱۳۱۶۷۶۴۴۹۴

فهرست

۱. مقدمه ۷
۲. وضعیت کلی اقتصادی-اجتماعی افغانستان ۸
۳. ظرفیت‌های افزایش و توسعه تجارت کالا بین ایران و افغانستان ۱۲
  - ۱.۳. مزیت‌های نسبی و جایگاه افغانستان در اقتصاد بین الملل ۱۲
  - ۲.۳. کالاهای دارای پتانسیل تبادل بین دو کشور ۱۶
    - ۱.۲.۳. کالاهای دارای پتانسیل واردات از افغانستان ۱۷
    - ۲.۲.۳. کالاهای دارای پتانسیل صادرات به افغانستان ۲۱
    - ۳.۳. پیشنهادها ۲۲
۴. همکاری در زمینه استخراج منابع معدنی افغانستان ۲۴
  - ۱.۴. وضعیت منابع معدنی افغانستان ۲۴
  - ۲.۴. علت عدم بهره‌برداری از معادن افغانستان از گذشته تاکنون ۲۶
    - ۱.۲.۴. عدم ثبات و معضل امنیت ۲۶
    - ۲.۲.۴. عدم ثبات حقوقی ۲۶
    - ۳.۲.۴. ضعف زیرساخت حمل و نقل ۲۷
    - ۴.۲.۴. وابستگی در انرژی برق ۲۹
    - ۵.۲.۴. سایر مولفه‌ها ۲۹
  - ۳.۴. متقاضیان اصلی استخراج معادن افغانستان ۳۰
    - ۱.۳.۴. چین ۳۰
    - ۲.۳.۴. هند ۳۱
    - ۴.۴. علل عدم ورود ایران به حوزه معادن افغانستان از گذشته تاکنون ۳۲
    - ۵.۴. پیشنهادها ۳۴

۱. مقدمه

با خروج نیروهای ایالات متحده و ناتوا از افغانستان و بازگشت طالبان به سپهر سیاسی این کشور، فرصت‌ها و تهدیدهایی برای روابط خارجی بین دو کشور ایران و افغانستان در حال شکل‌گیری است. در نوشتار حاضر سعی بر این است تا فرصت‌های همکاری اقتصادی بین ایران و افغانستان با نیم‌نگاهی به موقعیت بین‌المللی دو کشور، مورد بحث و بررسی قرار گیرد. به نظر می‌رسد که فرصت‌های همکاری اقتصادی بین ایران و افغانستان در دو حوزه «تجارت کالا» و «استخراج معادن افغانستان» نسبت به سایر حوزه‌ها از اهمیت و قابلیت تحقیق بیشتری برخوردار باشد. در واقع در این حوزه‌ها دو کشور توان بالقوه

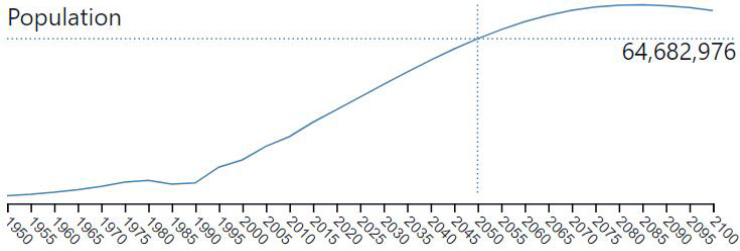

برای پاسخگویی به نیاز یکدیگر را دارا بوده اما به دلایل مختلف، تا به حال از تمام ظرفیت‌ها استفاده نکرده و یا اساساً بسته به موضوع، همکاری را آغاز نکرده‌اند. در این متن در مرحله اول، به وضعیت کلی «تجارت کالا» بین دو کشور و وضعیت «معادن افغانستان» پرداخته خواهد شد و در وهله دوم، پیشنهادهایی برای همکاری بین دو کشور مطرح می‌شود.

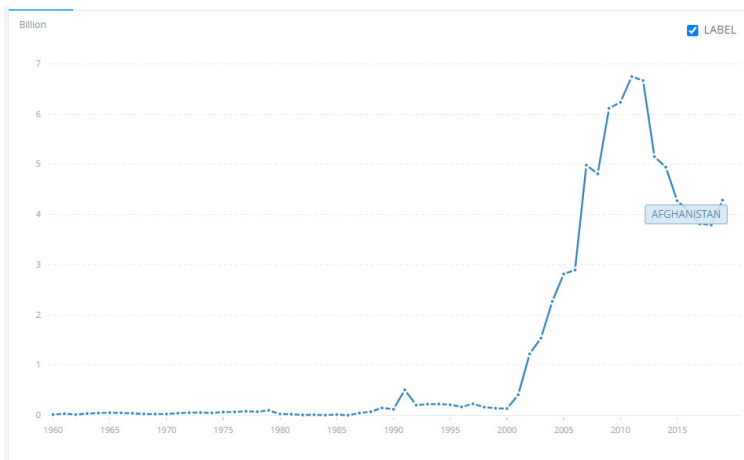
۲. وضعیت کلی اقتصادی-اجتماعی افغانستان

افغانستان با حدود ۴۰ میلیون جمعیت، سی و هفتمین کشور پرجمعیت جهان است. نرخ باروری در این کشور ۴٫۵ بوده و ۵۰ درصد از جمعیت این کشور زیر ۱۵ سال هستند. پیش‌بینی می‌شود که جمعیت جوان افغانستان در سال ۲۰۵۰ به ۶۴ میلیون نفر خواهد رسید. افغانستان با داشتن حدود ۲۰ میلیارد دلار تولید ناخالص داخلی، سهم بسیار اندکی از یک اقتصاد دنیا را به خود اختصاص داده است. علاوه بر این به طور سالانه ۵ الی ۶ میلیارد دلار کمک خارجی به علت ناترازی شدید تجاری از سوی کشورهای غربی به افغانستان اعطا می‌شود؛ اکنون این کمک‌های خارجی به علت حاکمیت طالبان بر افغانستان، بسیار کاهش یافته و از ابتدای روی کار آمدن طالبان به حدود ۱٫۵ میلیارد دلار رسیده است. از سوی دیگر بلوکه شدن ۷ میلیارد دلار از دارایی‌های این کشور توسط ایالات متحده به بحران اقتصادی در این کشور دامن زده است. با گذشت بیش از یک سال از حاکمیت طالبان بر افغانستان، مردم این کشور هرچه بیشتر با بحران‌های مختلف از جمله بیکاری، فقر شدید، کمبود سوخت، ضعف شدید بهداشت عمومی، محرومیت آموزشی و ... مواجه هستند.

نمودار شماره ۱: پیش‌بینی افزایش جمعیت افغانستان (<https://www.populationpyramid.net>)

نمودار شماره ۲: روند کمک‌های مالی کشورها به افغانستان

کمیته بین‌المللی صلیب سرخ برای توصیف وضعیت اقتصادی این کشور در گزارشی اعلام کرده است که بیش از ۹۰ درصد مردم افغانستان کمتر از ۱,۹ دلار در روز درآمد دارند. بر اساس آمارهای برنامه جهانی غذا،

از هر ۱۰ نفر در افغانستان ۹ نفر با کمبود مواد خوراکی مواجه هستند. آمار نهادهای امداد رسان نیز نشان می‌دهد که امسال سوء تغذیه، جان نزدیک به پنج میلیون کودک و زنان باردار و شیرده را در افغانستان تهدید کرده و هم اکنون ۳۹ میلیون کودک از سوء تغذیه رنج می‌برند. در مورد کودکان، همراهی فقر و گرسنگی با بیماری فلج اطفال و ذات‌الریه سبب شده است تا به طور مداوم نهادهای مختلف بین‌المللی در زمینه بهداشت، از احتمال بروز فاجعه سخن بگویند.

با توجه به اینکه بخش بزرگی از اقتصاد افغانستان و همچنین صادرات این کشور با کشاورزی و دامپروری گره خورده است، مسئله خشک‌سالی نیز باعث بروز بحران کم‌درآمدی و کم‌بود مواد غذایی شده است. این موضوع به عنوان یک تهدید جدی تلقی می‌شود چرا که در این کشور حدود ۷۰ درصد از مردم در مناطق روستایی زندگی می‌کنند. به علت درآمد کم حاصل از فروش محصولات کشاورزی، برخی از مردم، مخصوصاً در مناطق جنوب غربی که از بارش کمتری برخوردار است، به سوی کشت مواد مخدر سوق پیدا کرده‌اند. گزارش‌ها حاکی از این است که در سال ۲۰۲۱، تولید ناخالص اقتصاد غیرقانونی مواد مخدر افغانستان ۱٫۸ تا ۲٫۷ میلیارد دلار بوده و ارزش کل مواد مخدر شامل مصرف داخلی و صادرات بین ۹ تا ۱۴ درصد تولید ناخالص داخلی افغانستان است. همچنین در جولای ۲۰۲۱، سطح زیر کشت تریاک در افغانستان، ۱۷۷۰۰۰ هکتار برآورد شد. اکنون پس از روی کار آمدن طالبان در افغانستان، با وجود این که کشت خشخاش توسط رهبر گروه طالبان، «ملا هبت‌الله آخندزاده»، حرام و ممنوع اعلام شده، با این حال این واقعیت پذیرفته شده که قاچاق مواد مخدر از مرزهای افغانستان افزایش

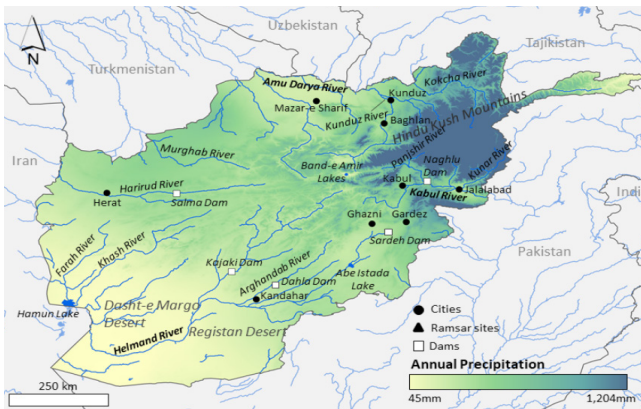

پیدا کرده است.^۱ دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرایم سازمان ملل متحد (UNODC) اعلام کرده که درآمد کشاورزان افغان از فروش تریاک سه برابر شده^۲ و مقدار کاشت آن به ۲۳۳ هزار هکتار زمین رسیده است. بر اساس این گزارش، بخش‌های جنوب غربی افغانستان ۷۳ درصد از کل مساحت کاشت خشکاش را به خود اختصاص داده است و بیشترین محصول از این مناطق جمع‌آوری می‌شود. علاوه بر همه این مسائل، به گفته «عبدالسلام حنفی» معاون اداری نخست وزیر طالبان، پنج میلیون نفر از مردم کشور افغانستان که یک میلیون نفر آنها زن و کودک هستند، به مواد مخدر اعتیاد دارند.

با شرح وضعیت فعلی اقتصادی-اجتماعی افغانستان، همکاری‌های اقتصادی با این کشور دارای الزامات و ملاحظات است که در ادامه این نوشتار بدان پرداخته خواهد شد.

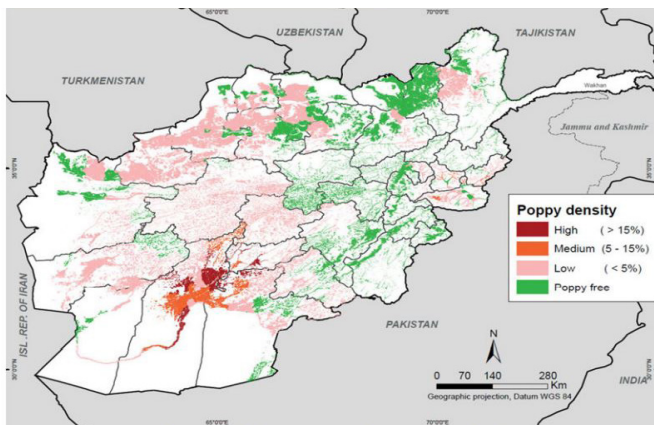
۱۲

نقشه شماره ۱: میزان بارش باران در نواحی مختلف افغانستان

۱. کشورهای هند، قرقیزستان و روسیه از جمله کشورهایی هستند که مکرراً در مورد نگرانی خود در این مورد اظهار نظر کرده و یا نشست‌هایی را در این موضوع ترتیب داده‌اند.

۲. با استناد به سایت Trade map

نقشه شماره ۲: پراکندگی زمین‌های زیر کشت خشخاش در افغانستان

۳. ظرفیت‌های افزایش و توسعه تجارت کالا بین ایران و افغانستان

۱.۳. مزیت‌های نسبی و جایگاه افغانستان در اقتصاد بین‌الملل

واردات افغانستان در سال‌های گذشته بین ۷ الی ۸ میلیارد دلار بوده که این میزان در مقایسه با کشورهای هم‌جمعیت با افغانستان از جمله اوکراین (۷۰ میلیارد دلار)، عراق (۵۰ میلیارد دلار)، الجزایر (۳۴ میلیارد دلار) ازبکستان (۲۴ میلیارد دلار)، رقم بسیار پایینی است. افغانستان در واردات به کالاهای آرد گندم، سیگار، دستگاه فرستنده و گیرنده رادیو، تلویزیون و شکر خام و انرژی برق و ... بسیار وابسته است که ایران در تامین غالب این کالاها مزیت نسبی نداشته و یا خود از واردکنندگان محسوب می‌شود. میزان صادرات افغانستان به تازگی از ۱ میلیارد دلار عبور کرده است. افغانستان تراز تجاری منفی شدیدی با کشورهای شریک

۱. با استناد به سایت Trade map

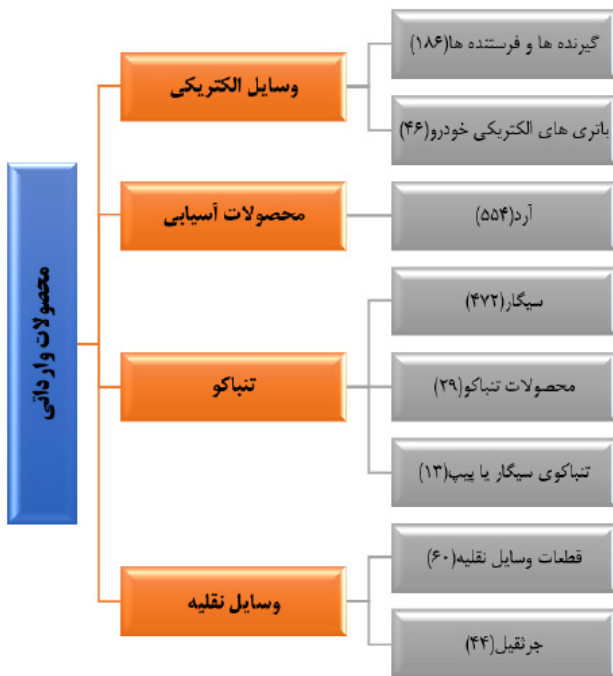

اقتصادی خود - به جز هند و پاکستان - دارد؛ که از جمله علل آن را می‌توان خام‌فروشی، توان پایین در بخش صنعتی و تولیدی، محصولات غیرمتنوع، دولت ضعیف و عدم ثبات و بحران امنیت نام برد. مهم‌ترین صادرات افغانستان عبارت‌اند از: طلا، انگور، پنبه، گوجه فرنگی، انجیر، پیاز، زعفران، بادام و ذغالسنگ و آجیل. افغانستان غالباً صادرکننده کالاهایی است که در مقیاسی بزرگ‌تر ایران نیز در آن مزیت نسبی داشته و صادرکننده آن است.

نمودار شماره ۳: مهم‌ترین محصولات صادراتی افغانستان در سال ۲۰۲۰ (میلیون دلار)

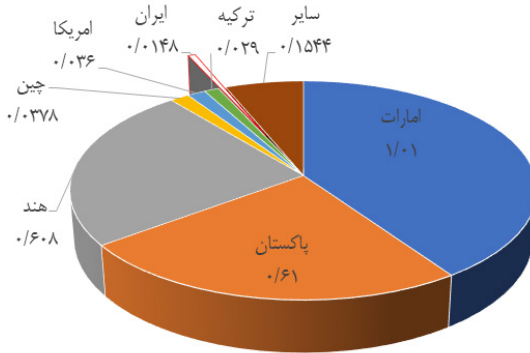
نمودار شماره ۴: مهم ترین محصولات وارداتی افغانستان در سال ۲۰۲۰ (میلیون دلار)

۱۵

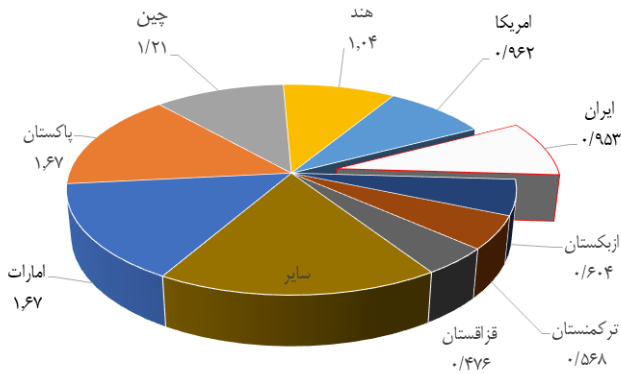
مهم ترین شرکای تجاری افغانستان در صادرات به این کشور، امارات، پاکستان، چین، هند، امریکا و ایران بوده و مهم ترین شرکای تجاری در واردات از افغانستان، کشورهای امارات، پاکستان و هند بوده اند. میزان صادرات ایران به کشور افغانستان در سال های گذشته به سه میلیارد دلار رسیده بود که با افتی ملموس به حدود یک میلیارد دلار کاهش یافت و مجددا در یک سال اخیر در حال افزایش است.^۱ از سوی دیگر واردات ما از کشور افغانستان بسیار ناچیز بوده و در بهترین حالت، عددی حدود ۳۰ الی ۴۰ میلیون دلار را ثبت کرده است.

۱. صادرات ایران به افغانستان، بر اساس داده های سایت Trade Map و به استناد منابع داخلی در سال ۲۰۱۸ به ۲۸۲ میلیارد دلار رسیده و در سال های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ کاهش داشته و مجددا در سال ۲۰۲۱ روند افزایشی را شروع کرده و به ۱،۸ میلیارد دلار (رتبه اول) رسیده است.

نمودار شماره ۵: سهم کشورها از صادرات افغانستان^۱ در سال ۲۰۱۹ با استناد به OECD (میلیارد دلار)

نمودار شماره ۶: سهم کشورها از واردات افغانستان^۲ در سال ۲۰۱۹ با استناد به OECD (میلیارد دلار)

۱. به استناد OECD کل صادرات افغانستان در این سال ۲٫۵ میلیارد دلار بوده است. اما به استناد Trade Map، افغانستان در این سال ۸۶۳ میلیون دلار صادرات داشته است که کشورهای هند با ۴۱۰ رتبه اول و پاکستان با ۳۰۰ میلیون دلار رتبه دوم را به خود اختصاص داده‌اند.

۲. به استناد OECD کل واردات افغانستان در این سال ۱۱٫۱ میلیارد دلار بوده است. اما به استناد Trade Map، افغانستان در این سال ۶٫۸ میلیارد دلار واردات داشته که کشورهای ایران با ۱۲۴ میلیارد دلار رتبه اول و چین با ۱٫۱۵ میلیارد دلار رتبه دوم را به خود اختصاص داده‌اند.

مهم‌ترین چالش ایران در واردات اجناس مورد نیاز خود از افغانستان، صادرات کامل برخی از کالاهای افغانستان به کشور پاکستان است. به عبارت دیگر بسیاری از کالاهای افغانستان، بلافاصله پس از تولید به طور کامل توسط تجار افغانستانی به صورت قاچاق یا قانونی به پاکستان منتقل می‌شود. در پاکستان نیز بخشی از این کالاها به مصرف رسیده و بخشی دیگر به کشورهای هند و آسیای جنوب شرقی صادر می‌شود.^۱ مهم‌ترین رقبای تجاری ایران در افغانستان با توجه به حاکمیت طالبان، کشورهای پاکستان، هند و چین هستند، از میان این دو کشور، چین به علت رشد اقتصادی بالا و قدرت تولید جهانی، پتانسیل بالایی برای تصاحب بازار کالاهای ایرانی در افغانستان را داراست.

۲.۳. کالاهای دارای پتانسیل تبادل بین دو کشور

افغانستان در کالاهایی دارای مزیت نسبی است که عموماً ایران آن را در مقیاس‌های بزرگ‌تر صادر می‌کند. با این حال تعدادی از این کالاها هستند که با وجود نیاز ایران و مزیت افغانستان، تاکنون از افغانستان وارد نشده‌اند و یا سهم این کشور از سبد واردات ایران در حال کاهش است.^۲ در بخش صادرات ایران به افغانستان، امکان تامین برخی محصولات مهم و وارداتی افغانستان توسط ایران وجود ندارد^۳ چرا که ایران خود واردکننده این کالاهاست؛ در برخی کالاهای دیگر ایران سهم قابل قبولی از واردات

۱. یکی از مهم‌ترین محصولات با ارزش افغانستان هینگ است. شیره این گیاه، کاربردهای دارویی متنوعی دارد که به همین دلیل توسط تاجران هندی پیش خرید شده و پس از انتقال به هند فرآوری و به کشورهای اروپایی صادر می‌شود.

۲. در انتخاب این کالاها سعی شده است تا ارزش صادرات افغانستان در این کالا و یا ارزش واردات ایران - و بالعکس - قابل ملاحظه باشد. بنابراین از ذکر کالاهایی که ارزش ناچیزی در صادرات و واردات دو کشور در سال‌های اخیر داشته‌اند صرف نظر شده است.

۳. برای مثال گندم و شکر

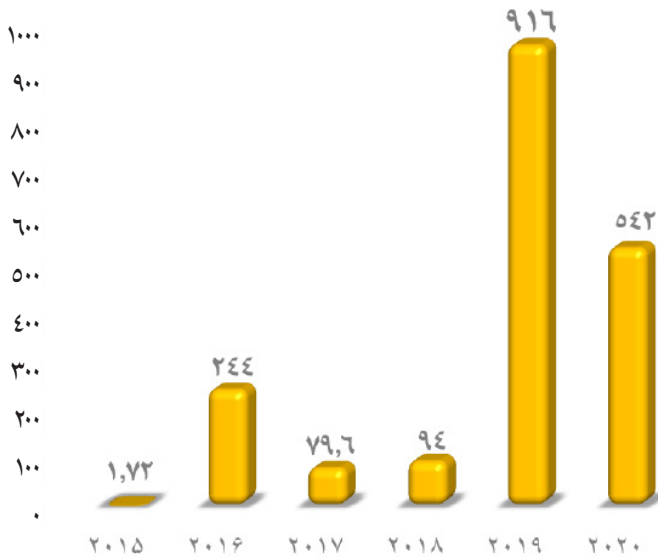

افغانستان را به خود اختصاص داده است. بنابراین کالاهای پیشنهادی برای صادرات ایران به این کشور، عمدتاً کالاهایی هستند که با وجود صادرات، قابلیت بیشتری برای افزایش دارند.^۱

۱.۲.۳. کالاهای دارای پتانسیل واردات از افغانستان

■ **طلا:** طلا به طور کل به امارات متحده عربی صادر می‌شود و افغانستان در ازای آن، از این کشور کالای مصرفی وارد می‌کند. در سال ۲۰۲۰ امارات متحده عربی ۱٫۶۶ میلیارد دلار به افغانستان صادرات کالا داشته و حدوداً نیم میلیارد دلار طلا وارد کرده است. طلاهای افغانستان به همراه طلاهای بسیاری از کشورهای آفریقایی پس از ورود به امارات، یا به همان صورت در فرایند قانونی‌سازی قرار گرفته و به اروپا صادر می‌شود و یا در همین کشور فرآوری شده و در بازارها به فروش می‌رسد و یا مجدداً پس از این فرایند، به کشورهای اروپایی صادر خواهد شد.

نمودار شماره ۷: میزان صادرات سالانه طلای افغانستان به امارات متحده عربی (میلیون دلار)

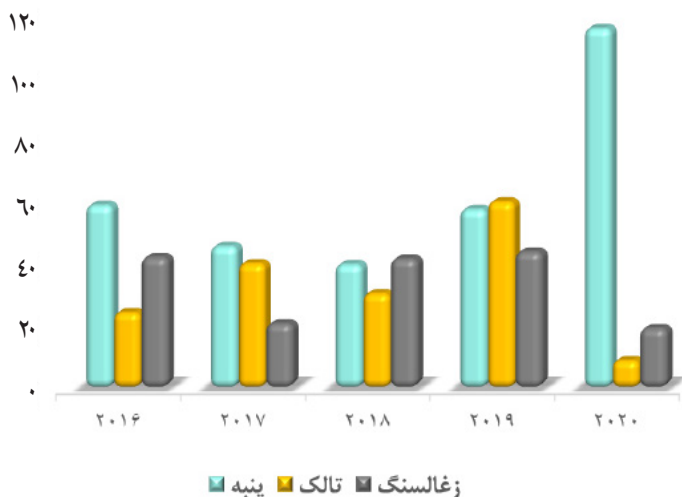
■ پنبه، زغال سنگ و تالک: همچنین پنبه، زغال سنگ و تالک نیز

۱۹ کالاهایی هستند که با وجود نیاز ایران، به طور کل به پاکستان صادر می‌شوند. ایران پنبه خام را از کشور ازبکستان وارد می‌کند؛ در حالی که این کشور در درازمدت سیاست کاهش خام‌فروشی را در پی گرفته و سعی دارد تا مشتقات پنبه را با ارزش افزوده بیشتر صادر کند. این در حالی است که پنبه افغانستان به طور کامل به پاکستان صادر می‌شود و به نظر می‌رسد که می‌توان برای تنوع بخشی به سبد واردات پنبه خام ایران، واردات از افغانستان را مورد بررسی قرار داد. ایران زغال سنگ مورد نیاز خود را تاکنون از کشورهای امارات، عمان، هند، سوئیس و استرالیا وارد کرده و این در حالی است که

افغانستان دارای منابع غنی زغال سنگ است؛ اما تمام این کالا به پاکستان صادر می‌شود. از زمان روی کار آمدن طالبان، برای اولین بار به اعلام منابع افغانستان، صادرات افغانستان به پاکستان نسبت به واردات از این کشور، پیشی گرفته است و بخش عمده آن به علت صادرات ذغالسنگ بوده است. ایران همچنین تالک وارداتی خود را از کشورهای امارات، فرانسه، ترکیه و هند تامین می‌کند. این در حالی است که افغانستان دارای معادن تالک است و این سنگ معدنی ارزشمند را نیز تنها به پاکستان صادر می‌کند.

نمودار شماره ۸: میزان صادرات زغال سنگ، پنبه و تالک افغانستان در بازه ۲۰۱۶-۲۰۲۰ (میلیون دلار)

پنبه

واردات ایران به طور متوسط حدود ۱۴۰ میلیون دلار است

- واردات از ازبکستان و تاجیکستان توسط ایران
- صادرات پنبه افغانستان به پاکستان
- احتیاج صنعت نساجی به واردات بیشتر
- مزیت ترانزیتی افغانستان
- سیاست کاهش صادرات ازبکستان
- تنوع تامین کنندگان ایران

تالک

واردات ایران زیر یک میلیون دلار بوده است

- سهل بودن واردات این کالا به ایران
- صادرات کامل این کالا به پاکستان
- واردات ایران از کشورهای امارات، عمان، هند، ترکیه، سوئیس، آلمان و ایتالیا در سال های اخیر

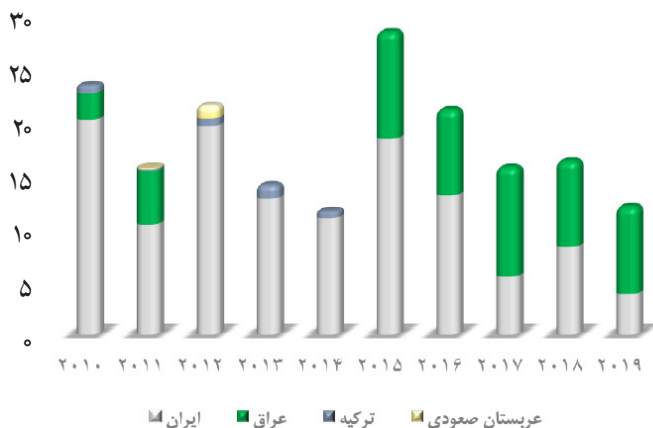
زغال سنگ

واردات ایران سعودی و به ۱۴۰ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده است

- واردات ایران از عمان و امارات
- ظرفیت بالقوه معادن افغانستان برای تامین ایران
- صادرات کامل این کالا به پاکستان

■ **کنجد:** در نهایت، بررسی روندهای بلندمدت نشان دهنده سیر نزولی سهم ایران از کنجد افغانستان است؛ در عوض در سال های گذشته واردات کنجد از امارات افزایش داشته و عراق نیز سهم بیشتری از صادرات کنجد افغانستان از آن خود نموده است. با اینکه این کالا به ایران وارد می شود، اما بنظر می رسد که ظرفیت واردات بیشتر از افغانستان وجود دارد.

نمودار شماره ۹: صادرات کنگد افغانستان و سهم هر یک از کشورهای واردکننده از سال ۲۰۱۰-۲۰۱۹ (میلیون دلار)

۲.۲.۳. کالاهای دارای پتانسیل صادرات به افغانستان

■ همانطور که در بخش‌های بالاتر بدان اشاره شد، ایران جز مهم‌ترین شرکای افغانستان در صادرات به این کشور بوده و تقریباً ظرفیت بسیاری از کالاها برای صادرات به افغانستان فعال شده است. در این بین ۵ کالای روغن‌های نفتی، پلی وینیل کلراید (پی وی سی)، پلی استایرن، پودر شیر و خامه و کارتن‌های از جنس مقوا و کاغذ، دارای ظرفیت بیشتری برای صادرات به افغانستان هستند. مهم‌ترین رقیب ایران در کالاهای نام‌برده شده به ترتیب کشورهای ترکمنستان، چین، کره جنوبی، ایرلند و پاکستان هستند. و در عموم این کالاها افغانستان سهم بسیار اندکی از کل صادرات ایران را به خود اختصاص داده و سهم ایران در ده سال اخیر رو به کاهش بوده

است. عطف به اینکه واردات از افغانستان به ایران دارای اهمیت و ظرفیت بیشتری نسبت به صادرات به این کشور است، از توضیح بیشتر صرف نظر شده است.

۳.۳. پیشنهادها

الف) باتوجه به سهم ۲۰ درصدی ایران (۸۰۰ هزار مگاوات ساعت) از واردات برق افغانستان و بدهی این کشور به تامین‌کنندگان، ظرفیت تبادل صادرات برق با واردات پنبه و زغالسنگ وجود دارد. پیگیری واردات پنبه و زغالسنگ از افغانستان توسط سازمان توسعه تجارت و ایجاد هماهنگی میان سازمان مذکور و وزارت نیرو توسط معاون اول رئیس‌جمهور، از لوازم اولیه این اقدام است. همچنین طرح موضوع در هیئت دولت توسط معاون اول برای مذاکره با دولت افغانستان، گام بعدی اجرایی‌سازی این تبادل است. با توجه به کاهش واردات برق از ازبکستان^۱، اختلافات سیاسی با تاجیکستان و روی کارآمدن دولتی ضد امریکایی در افغانستان، نسبت به گذشته موانع کمتری برای این تبادل وجود دارد.

۲۳

ب) با توجه به درآمد کم مردم افغانستان، واردات طلا از این کشور در ازای تامین کالاهای مورد نیاز این کشور می‌تواند در دستور کار دولت قرار گرفته و سازوکار این مبادله را برای بخش خصوصی کشور فراهم سازد.

ج) وضعیت امروز افغانستان و نیاز روز افزون این کشور به مواد غذایی، بالاخص آرد و گندم و همچنین استمرار احتمالی این وضعیت، این الزام

۱. شرکت برشنا به تازگی اعلام داشت که ازبکستان صادرات برق به افغانستان را به نصف کاهش داده است. صفی‌الله احمدزی اظهار داشته است که: ازبکستان از عارضه فنی در دستگاه‌های تولید برق این کشور به ما خبر داد است. به گفته آقای احمدزی، هرچند ازبکستان تعهد کرده بود که تا سه روز دیگر این مشکل حل خواهد شد، اما به گفته وی، مشکل همچنان پابرجاست.

را بوجود می‌آورد که برای جلوگیری از فاجعه انسانی در افغانستان و یا مهاجرت گسترده به ایران، به آن توجه ویژه داشت. افغانستان سالانه حدود نیم میلیارد دلار آرد از قزاقستان و دیگر کشورها وارد می‌کند. با توجه به ضعف این کشور در صنعت آسیاب، می‌توان در مرز کشور کارخانه‌هایی را احداث کرد تا با به خدمت گرفتن کارگران فصلی افغانستانی، آرد مورد نیاز این کشور را تامین کنند. ایجاد اشتغال برای مهاجرین و جلوگیری از بزهکاری، کمک به بحران فقر و گرسنگی در افغانستان، جلوگیری از مهاجرت بیشتر به ایران، سهم داشتن در تامین مواد غذایی اساسی افغانستان و بکارگیری نیروی کار ارزان قیمت از مزیت‌های این اقدام برای کشور است.

- د) همانطور که توضیح داده شد، افغانستان دارای اقتصادی کشاورزی محور است. با این حال خام‌فروشی این کشور سبب شده تا ارزش افزوده کمی از صادرات محصولات خود را از آن خود سازد. افغانستان در فرآیند برداشت محصول، فرآوری و بسته‌بندی نیاز به توسعه و تقویت دارد. بنابراین احداث کارخانه در خود افغانستان^۱ برای فرآوری و بسته‌بندی و یا احداث آن در درون مرزهای ایران و بکارگرفتن نیروی انسانی افغانستان، سبب‌ساز توسعه روابط اقتصادی دو کشور خواهد شد.
- ه) اعمال تعرفه صفر و یا حداقلی برای کالاهای نام برده شده سبب می‌شود تا واردات آن به ایران برای تجار، جذابیت بیشتری داشته باشد.

۱. پیش نیاز چنین اقدامی در درجه اول امنیت و ثبات در افغانستان است.

۴. همکاری در زمینه استخراج معدنی افغانستان

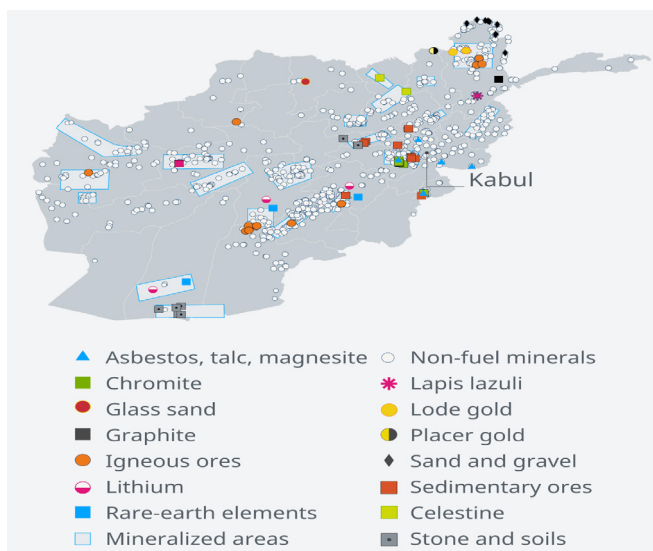
۱.۴ وضعیت منابع معدنی افغانستان

بر اساس پایش‌های انجام شده توسط شوروی سابق و امریکا، ارزش دلاری معادن افغانستان ۱ تریلیون دلار تخمین زده شده است. با این حال مقامات داخلی افغانستان ارزش این معادن را ۳ تریلیون دلار تخمین زده‌اند. از جمله مهم‌ترین معادن افغانستان می‌توان به معادن سنگ آهن حاجی‌گک (۲ میلیارد تن با ارزش ۳۵۰ میلیارد دلار)، مس عینک (۶۰ میلیون تن با ارزش حدود ۱ میلیارد دلار) معادن طلائی بدخشان و زرکاشان (۲۷ تن با ارزش ۱۷۰ میلیون دلار) اشاره کرد. همچنین این کشور دارای ذخایر نفتی به میزان ۲ میلیارد بشکه و ذخایر گاز به میزان ۱۶ میلیون متر مکعب است. به گفته کارشناسان، ذخایر لیتیوم افغانستان قابل مقایسه با کشور بولیوی بوده و از افغانستان با عنوان عربستان سعودی لیتیوم در آینده یاد کرده‌اند. افغانستان همچنین سرشار از زغال سنگ مرغوب بوده که در سرتاسر این کشور به ویژه مرکز آن یافت می‌شود. علاوه بر همه این‌ها، افغانستان سرشار از معادن سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی از جمله زمرد، یاقوت و ... است. با این وجود، بخش عمده‌ای از این معادن به طور کامل دست‌نخورده باقی مانده و یا به صورت مقیاس کوچک و ابزارهای ساده استخراج می‌شود. توجهات کشورهای خارجی - بالاخص چین - به معادن لیتیوم افغانستان متمرکز است که در آینده هرچه بیشتر در بخش باتری‌های قابل شارژ مانند باتری‌های تلفن، کامپیوتر، باتری‌های موتور و وسایل الکترونیکی استفاده می‌شود.

آژانس بین‌المللی انرژی (IEA) در گزارشی که در ماه مه ۲۰۲۱ منتشر شد؛ به دولت‌ها توصیه کرده است تا ذخیره‌سازی فلزات مصرفی در باتری‌ها را آغاز کنند و اشاره نمود که تقاضای لیتیوم می‌تواند در ۲۰ سال آینده، ۴۰ برابر شود. «فاتح بیروول»، مدیر اجرایی آژانس بین‌المللی انرژی اظهار داشته است که تامین فلزات مصرفی در بخش باتری می‌تواند ظرف سال‌های آینده تبدیل به موضوعی تحت عنوان «امنیت انرژی» شود. در حال حاضر بزرگ‌ترین کشورهای دارای معادن لیتیوم کشورهای بولیوی، شیلی، چین، آرژانتین و استرالیا هستند.

نقشه شماره ۳: پراکندگی منابع معدنی افغانستان (منبع: USGS)

۲.۲.۴. علت عدم بهره‌برداری از معادن افغانستان از گذشته تاکنون

طی چهار دهه گذشته به دلایل متعددی، منابع معدنی افغانستان دست‌نخورده و بکر باقی مانده است؛ به گونه‌ای که حتی دو کشور شوروی و آمریکا نیز نتوانستند به طور موثر در استخراج مواد معدنی افغانستان نقش داشته باشند. علاوه بر این، از سال ۲۰۰۷ کشور چین نیز تلاش داشته تا از این منابع غنی بهره‌بردار اما چندان به توفیقی دست نیافته است.

۱.۲.۴. عدم ثبات و معضل امنیت

می‌توان با اطمینان بالایی گفت که مهم‌ترین متغیر موثر در عدم توسعه معادن افغانستان، عدم امنیت کافی در طی ۴۰ سال گذشته بوده است. متغیری که بر سایر متغیرها به صورت مستقیم و غیرمستقیم تاثیر گذاشته است. تجربه بیش از ۴۰ سال کشاکش و درگیری گروه‌های مختلف و اشغال خاک افغانستان توسط ۳ قدرت بزرگ بریتانیا، شوروی و آمریکا سبب شده تا در این کشور همواره معضل امنیت وجود داشته باشد. هم‌اکنون فعالیت گروه‌های تروریستی مختلف از جمله داعش خراسان، تحریک طالبان پاکستان، جنبش اسلامی ترکستان شرقی، حزب اسلامی ازبکستان و سایر گروه‌های دیگر سبب شده است تا همچنان کشورها به سرمایه‌گذاری در بخش معادن افغانستان به چشم‌تردید نگاه کنند.

۲.۲.۴. عدم ثبات حقوقی

نداشتن یک راهکار بلندمدت و نبود ثبات حقوقی از مهم‌ترین موانعی است که دولت‌مردان افغانستان خود به آن اشراف پیدا کرده‌اند. توضیح آنکه سرمایه‌گذار دولتی به دلیل مسائل سیاسی می‌تواند ریسک کند،

ولی بخش خصوصی نیاز به قوانین باثبات دارد و ضرورت دارد امنیت سرمایه‌گذاری در کشور افغانستان وجود داشته باشد تا بخش خصوصی وارد حوزه معدن و سرمایه‌گذاری در سایر حوزه‌ها شود، که متأسفانه این ضعف در سیستم حقوقی افغانستان یکی از مهم‌ترین عوامل عدم بهره‌برداری از معادن این کشور توسط سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی است.

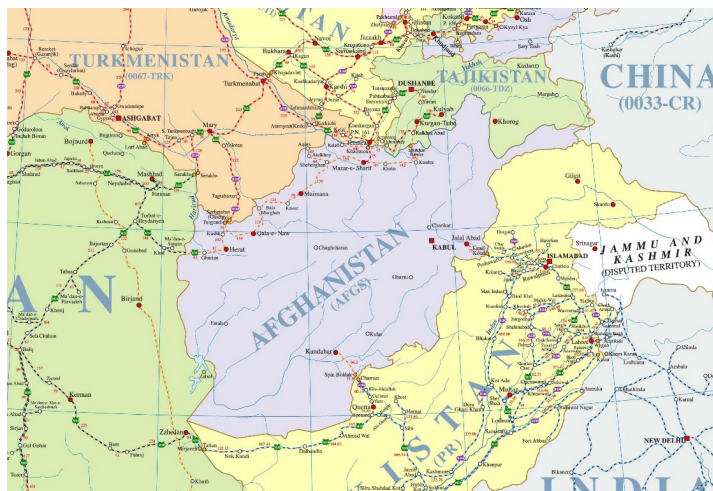
۳.۲.۴. ضعف زیرساخت حمل و نقل

حمل و نقل و زیرساخت آن یکی دیگر از مهم‌ترین موانع دیگر است. در واقع تخریب و عدم توسعه زیرساخت‌های ترانزیتی، به ویژه ریل آهن از مهم‌ترین دلایل عدم سرمایه‌گذاری شرکت‌های خارجی در استخراج معادن افغانستان است. در افغانستان، به علت بیش از چهل سال جنگ، مسیرهای جاده‌ای به طور جدی آسیب دیده و نیز افغانستان جز کشورهای معدودیست که ریل آهن در آن تقریباً وجود ندارد و یا به تازگی در دست ساخت قرار گرفته است. این وضعیت سبب شده است که بهره‌برداری از معادن دور از شهرها بسیار سخت و پرهزینه باشد. با این حال، در آینده، موفق‌ترانه کریدور لاجورد، دسترسی مستقیم افغانستان را به بازارهای اروپا از طریق ترکمنستان، آذربایجان، گرجستان و ترکیه میسر می‌سازد. موافقتنامه چابهار، تا حدودی دسترسی مستقیم افغانستان را به دریا از طریق بندر چابهار ایران و سپس آب‌های آزاد و بالاخص هند میسر می‌سازد. در نهایت و از همه مهم‌تر دولت پاکستان با چین به این توافق رسیده است که افغانستان تحت حاکمیت طالبان را به کریدور اقتصادی چین-پاکستان (CPEC) ملحق کند.

در بخش ریل آهن، ازبکستان به دنبال اتصال خط ریلی خود از حیرتان

به آب‌های آزاد سواحل پاکستان است که از افغانستان عبور می‌کند. از سوی دیگر موافقت نامه مسیر ریلی چین، قرقیزستان، ازبکستان و افغانستان هم برای ترانزیت کالا در دستور کار چهار کشور قرار گرفته است. هم‌اکنون، افغانستان توسط پنج راه آهن به ۴ کشور همسایه متصل شده است: ۱. به ازبکستان از طریق مزار شریف (حیرتان)، ۲. به ترکمنستان از طریق هرات (کوشک) ۳. به ایران از طریق هرات و ۴. به پاکستان از طریق جلال آباد و قندهار (سپین بولدک)

در نهایت، هشت میدان هوایی افغانستان در سطح بین‌المللی قرار دارد، تاکنون از این فرودگاه‌ها برای رشد صادرات میوه‌های تازه و خشک افغانستان استفاده شده است.

نقشه شماره ۴: اتصالات ریلی کشورها به مرز افغانستان

نقشه شماره ۵: فرودگاه‌ها و جاده‌های اصلی و فرعی افغانستان

۴.۲.۴. وابستگی در انرژی برق

برای فعالیت‌های معدن‌کاری و فرآوری مواد معدنی، مقدار زیادی برق ضروری است. بیش از ۸۰ درصد برق مصرفی افغانستان وارداتی است که حدود ۲۱ درصد آن توسط ایران تامین می‌شود. (۸۰۰ هزار مگاوات وات ساعت به ارزش تقریبی ۶۰ میلیون دلار در سال) ضعف زیرساخت برق در اطراف معادن مهم افغانستان بر هزینه‌های استخراج از این معادن افزوده است.

۵.۲.۴. سایر مولفه‌ها

با برشمردن مولفه‌های کلیدی بالا، متغیرهای دیگری نیز در عدم توسعه بخش معادن افغانستان درگیر بوده است که می‌توان از آن‌ها نام

برد. بحران خشک‌سالی و سیستم ضعیف آب‌رسانی، کمبود منابع انسانی متخصص، تجربه کم در دانش و فن‌آوری، نبود سرمایه، اثرات محیط زیستی و ... از جمله این مولفه‌ها هستند.

۳.۴. متقاضیان اصلی استخراج معادن افغانستان

۱.۳.۴ چین

چین در حال حاضر بزرگ‌ترین ذخایر مس افغانستان یعنی «مس عینک» در ایالت لوگر را در اختیار دارد که دومین معدن مس بزرگ جهان محسوب می‌شود. در سال ۲۰۰۷، شرکت دولتی «متالورژیکال» (MCC) به همراه شرکت مس «جیانگشی» (JCCL) چین برنده امتیاز استخراج مس عینک شدند. اما دولت چین در سال ۲۰۱۴ به دلیل وجود آثار باستانی، رشد تروریسم، جنگ و شرایطی^۱ که دولت وقت افغانستان تعیین کرده بود، از ادامه این پروژه خودداری کرد. با توجه به کمبود مس در جهان، بیجینگ به طور جدی به دنبال استخراج این فلز در افغانستان است. در حوزه میدان‌های نفتی و گازی، شرکت ملی چین (CNPC) امتیاز قرارداد نفت و گاز آمودریا را در سال ۲۰۱۱ به دست آورد؛ اما از آن زمان تاکنون کار استخراج را به دلایل سیاسی و امنیتی آغاز نکرده است. با روی کار آمدن طالبان مقامات دو کشور تصمیم گرفتند تا مجدداً شرکت چینی اکسوس با همکاری شرکت دولتی نفت و گاز افغانستان، نفت قوشقره را استخراج کند. وزارت معادن و نفت افغانستان اعلام کرده است که ۲۰ درصد از این قرارداد متعلق به شرکت نفت و گاز افغانستان بوده و مابقی نیز در اختیار شرکت چینی قرار خواهد گرفت. ولایت‌های سرپل و فاریاب دارای سه چاه نفت به نام‌های «قشقری»، «بازار کمی» و «زمردسای» بوده که

۱. تامین قسمتی از برق کابل، یکی از شروط دولت وقت بود که چینی‌ها چندان تمایلی به آن نداشتند.

بنابره آمار رسمی مقدار ذخایر تثبیت شده این حوزه حدود ۸۷ میلیون بشکه تخمین شده است. این میدان نفتی دارای ۱۰ حلقه چاه بوده، که روزانه به صورت میانگین تا ۱۴ میلیون افغانی^۱ درآمد خواهد داشت. با وجود توجه چین به مس، نفت و گاز افغانستان تا به امروز، این کشور اولویت مهم‌تری در بلندمدت دارد و آن استفاده از منابع لیتیوم افغانستان است. با توجه به اینکه چین یکی از کشورهای مهم در تولید وسایل الکتریکی دارای باتری است، در بلندمدت به واردات لیتیوم وابسته خواهد شد که این خود اهمیت معادن لیتیوم افغانستان در نزدیکی چین را دوچندان خواهد کرد. در نهایت می‌توان به این جمع‌بندی رسید که به احتمال زیاد چین در آینده نیازمند به سرمایه‌گذاری جدی‌تر در بخش معادن افغانستان برای دسترسی به مواد اولیه به جهت روشن نگه داشتن موتور رشد و توسعه خود است.

۲.۳.۴. هند

کشور هند نیز از کشورهای دارای پتانسیل برای سرمایه‌گذاری در بخش معادن افغانستان است اما به نظر می‌رسد که با وجود نفوذ گسترده چین و پاکستان در افغانستان، فرصت کمتری را نسبت به چین برای توسعه اقدامات خود داشته باشد. هند در گذشته به دنبال سرمایه‌گذاری بر معادن سنگ آهن افغانستان بوده است. برای مثل کنسرسیوم هندی به رهبری شرکت دولتی فولاد هند، (اس ای ال) قرارداد استخراج معدن آهن حاجی‌گک در ولایت بامیان را از آن خود کرده بود. پس از روی کار آمدن طالبان در افغانستان، هند خواهان استخراج از معادن زغال سنگ افغانستان بوده و بارها هیئت‌هایی برای تحقق این هدف وارد افغانستان شده‌اند. همچنین

۱. حدود ۱۶۰ هزار دلار

به دنبال شایعاتی مبنی بر تقاضای دولتمردان هند برای استخراج لیتیوم افغانستان، نماینده وزارت خارجه هند در پاسخ به پرسش نمایندگان در رابطه با گزارش‌ها درباره تلاش هند برای استخراج معادن لیتیوم افغانستان اظهار داشت که هیچ پیشنهادی برای توافق تجاری دوجانبه با دولت موقت طالبان ارائه نکرده است. در جمع‌بندی باید این نکته را در نظر گرفت که هند به علت مشکلات عدیده با پاکستان و رقابت با چین، حوزه فعالیت در افغانستان را برای خود محدود تلقی می‌کند.

۴.۴. علل عدم ورود ایران به حوزه معادن افغانستان از گذشته تاکنون

در سال ۱۳۹۷ «عبدالقدیر متفی»، سخنگوی وزارت معادن و پترولیوم افغانستان اعلام کرد که سفیر ایران در کابل چندین بار خواستار قرارداد استخراج معدن آهن سنگان در غوریان شده است. متفی اظهار داشت که ما ملاقات‌های متعددی با سفیر ایران در وزارت معادن و پترولیوم داشته‌ایم. بر اساس گفته متفی ایران تمایل به سرمایه‌گذاری در معادن افغانستان را داشته است، اما بر سر اینکه سنگ معدن در ایران و یا افغانستان فرآوری شود، اختلاف وجود داشته است. معادن سنگ آهن سنگان هم در ایران و هم در افغانستان قرار گرفته است. اما بخشی که در خاک افغانستان قرار دارد به بهره‌برداری نرسیده است. «محمد صدیقی‌فر»، سرکنسول ایران در هرات در سال ۱۴۰۱ به همراه مقامات کنسرسیوم معادن ایران با مقامات محلی هرات دیدار و گفت و گو کرد. در این دیدار «بهرامی» رئیس شرکت کنسرسیوم معادن ایران اظهار داشته است که پس از روی کارآمدن حکومت طالبان^۱ و ایجاد امنیت سراسری در افغانستان، جمهوری اسلامی

۱. تا قبل از طالبان، آمریکا و دولت دست نشانده آن در افغانستان یکی از مهم‌ترین موانع ورود ایران به بخش معادن افغانستان بوده است.

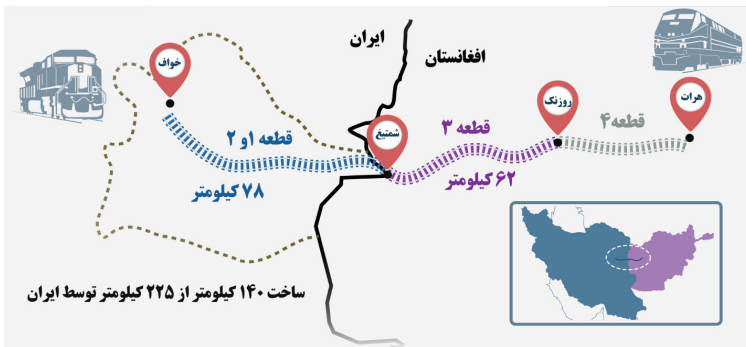

ایران آمادگی دارد در استخراج معادن افغانستان با دولت موقت این کشور همکاری کند. همچنین در اواخر اردیبهشت ۱۴۰۱ «محتشمی‌پور»، معاون وزیر صمت نیز در اظهار نظری بیان داشت که شرکت‌های ایرانی به دلایل امنیتی با سرمایه‌گذاری در افغانستان با احتیاط برخورد می‌کنند.

تاریخچه روابط دو کشور نشان می‌دهد که ایران بیشتر به دنبال استخراج سنگ آهن از افغانستان بوده است. در حال حاضر ایران دارای ۵ الی ۶ میلیارد تن ذخایر سنگ آهن بوده که از این مقدار حدود ۳ میلیارد تن قطعی است با توجه به تحقق چشم‌انداز تولید ۵۵ میلیون تن فولاد تا سال ۱۴۰۴، ذخایر سنگ آهن ایران تا دو دهه آینده به اتمام خواهد رسید. منطقه سنگان که میدان سنگ آهن مشترک بین دو کشور بوده، به صورت بکر و دست‌نخورده در سمت افغانستان باقی مانده است و فاصله نزدیکی به ایران دارد. همچنین با تکمیل پروژه راه آهن هرات-خواف، انتقال سنگ آهن به ایران برای فرآوری، تسهیل خواهد شد. پس از روی کار آمدن طالبان در افغانستان، به دلیل تحریم‌ها و کاهش شدید درآمد افغانستان، پیشنهادات در مورد بهره‌برداری از معادن از سوی افغانستان به دولت‌های منطقه داده شد. در این برهه، همچون گذشته ایران به دنبال استخراج سنگ آهن سنگان است اما مجدداً معضل امنیت از ورود شرکت‌های خصوصی برای سرمایه‌گذاری جلوگیری کرده است. عملیات‌های تروریستی در مناطق مختلف افغانستان توسط «داعش خراسان»، یکی از مهم‌ترین معضلات امنیتی افغانستان تحت حاکمیت طالبان است.

نقشه شماره ۶: موقعیت معدن سنگ آهن غوریان

نقشه شماره ۷: موقعیت راه آهن خواف-هرات

۵.۴. پیشنهادها

عطف به بیش از دو دهه عدم ثبات سیاسی و عدم تمایل کشورها برای ورود به حوزه معادن افغانستان، می‌توان به این نتیجه رسید که معضل امنیت، ریسک سرمایه‌گذاری در این کشور را به شدت بالا برده است. در سال‌های قبل از حاکمیت طالبان، به طور سالانه در این کشور

۱۱۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی صورت گرفته که عمده آن در بخش زیرساخت تخصیص یافته است.^۱ مقدار ناچیز این عدد، به خوبی نشان دهنده عدم تمایل دولت‌ها برای ورود جدی و بلندمدت به این کشور است. در این شرایط به نظر می‌رسد که ۵ راهبرد زیر، تا حدودی مولفه‌ی چالش‌زای امنیت را کنترل کند:

الف) با توجه به عدم توانایی طالبان در تامین امنیت، باید کشورهای متمایل به ورود به افغانستان به طور مشترک امنیت مناطق مد نظر خود را تامین کنند. در بین کشورهای دارای ظرفیت همکاری، چین به علت قدرت اقتصادی و نظامی و همچنین چشم‌داشت بلندمدت به افغانستان بهترین گزینه موجود است. به عبارت دیگر مذاکرات با کشور چین بر سر چگونگی تامین امنیت به صورت مشترک باید در دستور کار قرار گیرد. از سوی دیگر هند به علت رقابت با چین و منازعه با پاکستان گزینه مناسبی برای همکاری با افغانستان در بلندمدت نیست، با این حال می‌توان از اهرم مذاکره با هند برای ترغیب چین به همکاری با ایران بهره برد.

ب) با توجه به دو معضل بزرگ عدم ثبات قوانین و امنیت و همچنین ماهیت ریسک‌گریز بودن سرمایه، شرکت‌های خصوصی و بدون پشتوانه دولتی تمایلی به ورود به افغانستان ندارند. بر این اساس ضروری است برای آغاز همکاری شرکت‌های دولتی و یا وابسته به دولت پرچمدار ورود به افغانستان باشند تا دولت بتواند به طرز اطمینان‌بخشی تضمین امنیت این شرکت‌ها برای ورود به افغانستان را به عهده بگیرد.

ج) یکی از راه‌های کم‌اثرکردن مولفه چالش امنیت، سرمایه‌گذاری بر معادن نزدیک مرز ایران و یا استخراج از معادن دور از مناطق هزاره‌نشین (عمدتاً شیعه) در مرکز افغانستان است؛ چرا که داعش خراسان بیشتر برای مبارزه با طالبان در اطراف کابل مستقر بوده و عملیات خود را اکثراً در مناطق شیعه‌نشین صورت می‌دهد.

د) ارائه پیشنهاد تامین امنیت در نوار مرزی ایران به دولت طالبان، همزمان سه هدف استخراج معادن آهن غوریان، ثبات بخشی به غرب افغانستان و جلوگیری از نفوذ داعش خراسان به غرب افغانستان را محقق خواهد کرد. با این وجود، حساسیت داعش به عدم وجود نیروهای خارجی در خاک افغانستان پس از خروج ایالات متحده بسیار محدودیت زاست چرا که سران طالبان به همین علت از همکاری با ترکیه برای مدیریت فرودگاه‌های افغانستان خودداری کردند.

ه) مذاکرات با افغانستان برای تامین برق شهرهای مهم افغانستان از جمله کابل، قندهار و مزارشریف و یا احداث نیروگاه برق در کنار شهرهای مهم به ازای دریافت امتیاز استخراج معادن این کشور باید در دستور کار کشور قرار گیرد. تامین نیازهای اساسی دولت مستقر در کابل از جمله در انرژی برق سبب می‌شود تا ابزارهای ایران برای چانه‌زنی با گروه طالبان و یا هر گروه دیگر مستقر در کابل افزایش یابد.

با خروج ایالات متحده از افغانستان و روی کار آمدن مجدد گروه طالبان در سپهر سیاسی افغانستان، پنجره ای از فرصت‌ها و تهدیدها در همسایگی شرقی کشور پدیدار شده است. در این نوشتار، سعی بر این است تا با اتخاذ رویکردی اقتصادی و توجه به ملاحظات سیاسی دو کشور، به فرصت‌های همکاری اقتصادی میان آن‌ها پرداخته شود. به نظر می‌رسد که این فرصت‌ها در دو حوزه «تجارت کالا» و «استخراج معادن افغانستان» نسبت به سایر حوزه‌ها از اهمیت و قابلیت تحقق بیشتری برخوردار باشد. در واقع در این حوزه‌ها دو کشور توان بالقوه برای پاسخگویی به نیاز یکدیگر را دارا بوده‌اند؛ اما به دلایل مختلف، تا به حال از تمام ظرفیت‌ها استفاده نکرده یا اساساً بسته به موضوع، همکاری را آغاز نکرده‌اند.

انديشگده جنان

مركز ابحاث و مشاوره های نخبين